

Câteva observații asupra activității de normare și cultivare a limbii române

Constantin MANEA, Maria-Camelia MANEA*

Key-words: *language cultivation, neologisms, standard, standardization, contemporary Romanian, variants, lexicography*

Se știe că schimbarea în limbă este nu numai ineluctabilă – cu alte cuvinte, *naturală* –, dar și binevenită. Ea se manifestă îndeosebi la nivelul vocabularului, prin pătrunderea neologismelor din alte limbi (de cultură), dar și prin crearea de noi termeni, cu ajutorul mecanismelor interne proprii idiomului în cauză. Acesta este, de altfel, și domeniul predilect al acțiunii factorilor de normare, de standardizare (mai mult sau mai puțin oficiali/formali), a căror contribuție nu face, în cazul cel mai fericit, decât să confirme și să justifice tendințele uzului. Cuvintele apar în limbă chiar fără „acordul” dat, în mod expres sau formal, de către lingviști. De altfel, o parte din ideea care a constituit *primum mobile* al efortului concretizat de comunicarea de față *se datorează* (sau... *se datorește*) unui citat spicuit dintr-o carte menită să-i învețe pe elevi și studenți limba română corectă:

Evoluția limbii nu este dictată de academicieni, lingviști și profesori de română. Ea depinde de vorbitorii limbii române. Adaptările și uzul se formează în mod spontan. Academicienii, lingviștii și profesorii au însă o datorie profesională și de suflet: ei trebuie să vegheze corectitudinea adaptărilor și uzului, trebuie să atragă atenția asupra confuziilor posibile în cazul întrebuintării greșite a cuvintelor și să combată abuzul (Cezar Tabarcea, *apud* Lăzărescu: 5).

Spre ilustrare, ne amintim că regretatul profesor Theodor Hristea vorbea despre cariera anglicismului *star* – pe care, prin anii '70, îl considerase sinonim perfect pentru *vedetă* și *stea* – criticându-i, în consecință, destul de acid pe cei care îl foloseau. În mod asemănător, se aud critici, unele destul de dure, la adresa cuvintelor neologice „inutile”, care vin să ne „îmbâcsească” limba, ca „neologisme de lux”:

Ana Bulat a vorbit despre „divorțialitate”. Ca mâine, se va vorbi și despre opusul „divorțialității” – și anume „căsătoribilitate”. Zilele trecute, Mugur Ștef, de la BNR, ne ținea predici despre „emoționalitate”. Așteptăm și alte invenții lingvistice: „televizialitate”, „prostialitate”, „handicapalitate” etc. (din articolul *Barbarisme la Realitatea TV. După „emoționalitate”, hop și „divorțialitate”!*, în „România Mare”, 15 iulie 2011, p. 22).

La fel, cele mai multe cuvinte familiar-argotice care încearcă să-și croiască drum în paginile presei sunt criticate (de multe ori – și în mod principal – pe bună

* Universitatea din Pitești, România.

dreptate): este cazul lui *bericioaice* (în articolul *La Realitatea TV se mutilează, rău de tot, Limba Română!*, din „România Mare”, 15 iulie 2011, p. 22).

Adevărul este că, în domeniul normării și cultivării limbii române, există o pleoră de persoane fără reală chemare științifică sau pedagogică (pe care le-am numi „profeți nechemăți ai normării”), care caută cu tot dinadinsul să impună „reguli” sau „norme” ad-hoc, adesea de o inflexibilitate extremă – izvorâte, în majoritate, dintr-un tip de logică principial valabilă, dar din păcate extremistă și, mai ales, neacoperită de ceea ce s-ar putea numi „spiritul” / „sufletul” limbii. Acest voluntarism disproportionat și cu totul regretabil, care vrea să înlocuiască logica internă a sistemului limbii cu un calapod personal, de sorginte dubioasă, se poate observa în varii manuale de limba română sau de cultivare a limbii, în ghiduri școlare etc. În zona marcării *pleonasmului*, de pildă, unii profesori de română nu fac altceva decât să „caute nod în papură” unor exprimări, plecând de la definirea termenilor centrali din componența lor, așa cum se face aceasta în diverse dicționare (definire care face apel, în mod natural, și la sinonimii). Multe așa-zise pleonasme, condamnate ca atare în cărți care se ocupă de normarea limbii (de exemplu, Țibrian 2005) sunt, considerăm, fie: (a) „veniale” (cel mai adesea, de sorginte pur etimologică), de exemplu, *cel mai celebru, cel mai formidabil, tinde să devină, mușchi file, a-și aduce obolul* (cf. **a-și aduce aportul sau a-și aduce prinosul / contribuția*); (b) dependente de contexte frecvente sau de nevoia de precizare, de exemplu, *a gravita în jurul, prima prioritate, a sărbători aniversarea, cuvânt lexical, depresie nervoasă, formă morfologică, simț civic al cetățenilor, a întreprinde demersuri*; (c) discutabile, de exemplu, *a alinia în rând* (în armată, se poate face acest lucru – așa cum se poate face și o aliniere pe *coloane*). În realitate, apelul nejustificat la etimologie în stabilirea corectitudinii unui termen sau a unei expresii (deci, apelul la dimensiunea *diacronică* a limbii) nu poate duce decât la abuzuri – la ceea ce, în lingvistica de expresie engleză, se numește *etymological fallacy*¹. Să ne gândim numai la substantivul *pricomigdală* (provenit din forma, etimologică, *picromigdală*) sau la **statuă* (așa cum s-a spus mult timp pentru *statuie*); la fel, „corect” ar trebui să se spună în mod curent *a da sfară în țară*, iar *tuci de fontă* ar trebui să fie considerat pleonasm patent. Aceiași „dictatori” într-ale normării lingvistice cu orice preț fac greșeala de a nu recunoaște *polisemia*, chiar și în aria preamodestei prepoziții: „Prepoziția *datorită*, care cere dativul, este folosită greșit în locul locuțiunii prepoziționale *din cauza* [...] Prepoziția *datorită* are o semnificație pozitivă, aceea a mijlocului realizării unei acțiuni” (Țibrian 2005: 69) – deși definiția din DEX² redă clar polisemia termenului: „Mulțumită, grație; din cauza, din pricina”; sau:

Prepoziția *de* se folosește greșit în locul prepoziției *din* pe lângă substantive nume de materie, în sintagme de felul: *haină de piele, tuci de fontă, vază de cristal* etc. (Țibrian 2005: 67).

¹ “When people object to the way a word has taken on a new meaning, they usually appeal to the word’s history (or etymology) for support. The older meaning, it is said, is the ‘correct’ meaning. [...] It is fascinating to trace the changes in meaning which have taken place, but this should not lead us to condemn new senses, and to keep old senses artificially alive. Etymology is never a true guide to meaning. To believe the opposite is to engage in the ‘etymological fallacy’” (Crystal 1989: 42).

Într-un articol anterior (Manea 2010), ne-am referit la afirmația (făcută, la modul absolut, de pildă, în *International Encyclopedia of Linguistics*, Oxford University Press, 1992, în cuprinsul articolului dedicat limbii române – autor: Graham Malinson) că în limba română substantivele neologice au intrat în clasa neutrelui numai dacă erau inanimate². Încercând să găsim contraexemple, am dat peste zeci și zeci de termeni ca *dermoptere*, glosați de MDN, deși se poate constata că, în uzul relativ recent, multe dintre aceste substantive și-au refăcut, analogic, forme feminine, punând de acord singularul cu forma de plural: *imparicopitate*, *celenterate* etc. Firește, DOOM² nu conține atât de mulți termeni ca MDN, dar faptul că acest dicționar glosează substantive ca *paricopitat* (s.n.), *celenterat* (s.n.) etc. poate fi văzut ca un gir acordat supoziției că, în mod normal, substantivele nume de clase zoologice (sistematice) sunt de genul neutru (cf. *animal*). Pe de altă parte, tot în DOOM², substantivul *antropoid*² este glosat numai pentru neutru (cu pl. *antropoide* – deci nu se dă forma, destul de curentă în uzul limbii, *antropoizi*); invers, DEX² dă *antropoid* numai (s.m.), cu forma de pl. *antropoizi*. În context, socotim însă că există destule elemente de recurență care să sugereze existența în limba română a ceva ce s-ar putea „tendința spre neutru” (în englezește, este de presupus că s-ar zice „Neuter shift” sau „Neuter tendency / drift / drive”): substantivele care denumesc entități inanimate, „lucruri”, au tendința să fie înzestrate de către vorbitori, analogic, chiar și în mod greșit, cu terminații de neutru, în speță *-uri* (mai ales), dar și *-e*. De exemplu, am auzit în repetate rânduri spunându-se „*pomuri* de iarnă”, „niște *rahaturi* / *c_aturi*”; forma „*caruri* sculptate” apare într-o notă de subsol la traducerea romanului *Moș Goriot* – traducător Victor Vasilache, p. 8).

Faptul că limba română („la langue romane la moins fixée”, după expresia lui Alf Lombard) cunoaște destule ezitări în normarea unor forme este un lucru știut (și mai vădit în domeniul neologismelor – vezi și poziția lui Garabet Ibrăileanu:

Din punct de vedere al unificării limbii literare, neologismele prezintă o problemă [...] În adevăr, după cum avem „curte” și „ogradă”, tot așa avem „nație” și „națiune”, „concesie” și „concesiune”, „chestie” și „chestiune”. Este evident că într-o limbă literară fixată nu ar putea să existe ambele forme. Ambele forme nu pot rămâne decât numai atunci când ele denumesc noțiuni deosebite, ca „porție” și „porțiune” etc. [...] Sau [există] unele șovăiri, ca: „costă” și „coastă” (verbul „a costa”), „triumfă” și „triumfează” etc. (...) Acum, ce va rămâne în limba literară? „Nație” ori „națiune”? (...), „costă” ori „coastă”? Se pare că „nație” (...) și „costă”. (*Cultură și literatură*, p. 74, *apud* Bulgăr).

Dar este la fel de adevărat că, pe lângă „fixarea de jaloane”, activitatea de normare presupune și ceea ce s-ar putea numi „arta compromisului”, deci găsirea un model „intermediar”, care să asigure eficiența funcțională a limbii, rezultată din lipsa echivocului și regularizarea, organizarea analogică (având, deci, un caracter logic și previzibilitate deplină), creând în același timp și o flexibilitate (și o „libertate”) formală și stilistică, atât de necesare pentru asigurarea varietății și bogăției de nuanțe a exprimării. Până și într-o limbă fixată de secole bune, cum este franceza,

² “Academy-inspired linguistic engineering has seen to it that only loans with inanimate reference have entered the neuter paradigm, thus reinforcing the semantic basis for the ‘neuter’ label” (s.v. *Romanian*).

promotoare a academismului în normarea lingvistică, există variante și forme funcționale alternative – nuanțat, exhaustiv (și didactic) descrise de ghidurile „du bon usage”, de exemplu, *ciels* și *cieux*, *aïeuls* și *aïeux*, sau chiar variante libere. La polul opus, s-ar spune, se situează o limbă ca engleza, în care variantele (morfologice, fonetice sau grafice) abundă la modul absolut, sau ca daneza, unde, după informațiile noastre, dicționarele generale (ca și cele didactice) ale limbii sunt reeditate și completate, în concordanță cu noutățile apărute în uzul lingvistic curent, chiar și la doi-trei ani o dată. Situația normării în limba engleză presupune o activitate mai degrabă „implicită”, caracterizată de: deschidere (în primul rând, transparență și *feedback*), orientare practică (i.e., *user-oriented*, dar și caracter didactico-aplicativ). Dicționarele (care reprezintă o prioritate editorială, dar și o mare afacere) se întrec să descrie valențele și nuanțele semantice, gramatical-funcționale, stilistice și didactico-funcționale ale cuvintelor glosate. (Iată doar câteva exemple, alese absolut la întâmplare dintre miile de explicații pe care le furnizează dicționare școlare precum Longman, Collins, Oxford sau MacMillan: *genius* – “pl. *geniuses* or (for senses 5, 6) *genii* ['dʒi:ni•ai]”; *cactus* – “[’kæktəs], pl. *cactuses* or *cacti* [’kæktai]”; *domino*² – “pl. *dominoes* or *dominos*”; *team* – “sometimes functioning as pl.”; *broadcast* – “*broadcasts*, *broadcast* or *broadcasted*”. Pe de altă parte, notele speciale dedicate uzului sunt nu numai numeroase și detaliate, dar și puse de acord prin trimiteri multiple (eng. *cross-referenced*). Mai ales această din urmă caracteristică arată grija deosebită pentru nevoile reale (uneori stringente și de foarte multe ori variate și relativ divergente) ale utilizatorului comun – care, cel mai adesea, nu este, de fapt, nici măcar vorbitor nativ al limbii engleze. Gama precizărilor normative făcute este foarte întinsă: forme slabe/tari; transcriere fonetică (în special este utilă pentru discriminarea între omografe, de exemplu, *bow*^{1,2}, *sow*^{1,2}, *row*^{1,2}, *lead*^{1,2}, ori *permit*^{1,2}, *conduct*^{1,2}, *record*^{1,2}, *advocate*^{1,2}, etc.; forme de plural, rar și de genitiv (de exemplu, *Aries*, *Centaurus*, *aegis*); probleme ale acordului între subiect și predicat; formele gradelor de comparație la adjective și adverbe; forme verbale neregulate și/sau specializate (de exemplu, *clad*, *molten*, *dove*, cel mai adesea cu trimitere la *Usage Notes*); uz tranzitiv vs. intransitiv; folosirea sau nu a aspectului progresiv/continuu; folosirea sau nu a diatezei pasive; prepoziții specifice; *Usage Notes* referitoare la folosirea unor timpuri verbale; folosirea obligatorie a unor determinanți nominali (mai ales articolul – de exemplu, “*the dumps*: *Informal*. a state of melancholy or depression (esp. in the phrase *down in the dumps*)”).

Nu includem totuși aici, ca ținând mai degrabă de tehnica și logica specifice demersului pur lexicografic, tratarea aparte a unor forme sau sensuri aparținătoare sferei cuvintelor-titlu, care se individualizează în cadrul unor unități frazeologice anume, exemple de „mai ales/numai în expresia “*aegis* or U.S. (sometimes) *egis*: sponsorship or protection; auspices (esp. in the phrase *under the aegis of*)”, și nici explicațiile care țin de colocabilitate. Se poate obiecta invocându-se laxismul relativ al acceptării (prin simpla glosare) a unor forme nerecomandate (care sunt fie specificate ca atare în text ca *improper (use)*, fie „expediate” la *Usage Notes*, care au, în genere, un conținut de tipul: “*To* is the preposition now normally used with *averse* (*he was averse to giving any assistance*), although *from* is often used with

averse and *aversion* and was at one time considered to be grammatically correct” sau încep cu cuvintele: “Careful users of English should...”.

Ca specialiști în domeniul predării limbii engleze și a limbii române (inclusiv ca limbă străină), considerăm că multiplicarea instrumentelor normative (ghiduri, dicționare) de acest tip complex ar fi, în limba română, o șansă dată utilizatorului (elev / student sau nu) dornic să-și perfecționeze cunoașterea limbii române sau să-și însușească în mod corect „capcanele” gramaticii și vocabularului limbii noastre, dar și profesorilor (filologi și nu numai), care vor avea un instrument de lucru adecvat, flexibil și generos. Ideea/premisa de bază a articolului de față este interdisciplinaritatea, acțiunea comună, pe coordonatele lingvisticii aplicate, ale lingvisticii de tip fundamental-teoretic, dar și normativ-prescriptiv, a didacticii limbilor, exploatarea resurselor abordării comparativ-contrastive (chiar la nivelul, relativ modest, al alcătuirii dicționarelor normative și ghidurilor didactice). Orice activitate, inclusiv cea de normare a limbii și de editare a lucrărilor didactico-lexicografice din domeniu, se poate perfecționa prin adoptarea a ceea ce este mai bun – în sensul de nimerit și *eficient* – la alții / la „concurență”, adică în practica similară specifică altor limbi de cultură. Deschiderea către experiența *altuia* nu poate fi decât benefică; la fel de benefică s-a dovedit acea însușire care s-ar putea numi „neliniștea” permanentă (calitate tipică, generică a cercetătorului, a omului de știință), ca și sensibilitatea proaspătă în fața aspectelor noului – chiar dacă ele par uneori mărunte, insignifiante –, dar și, la rigoare, acceptarea cu modestie (și) a unui statut de „colecționar de fluturi” (ori chiar de „efemeride”) al lingvistului. Este bine ca prezentarea, analizarea și normarea materialelor de limbă să se facă nu numai conform principiului prescriptiv (pur), dar și în concordanță cu valențele descriptive (în plan sincron, orizontal). Orice prezentare de ansamblu are nevoie de nuanțe. Este păcat (dar și deosebit de periculos) să se aplice strict, rigid principiul terțului exclus – atunci când este clar că în uz mai există și variante.

Parcurgând – din nou – DOOM², cu aceste idei în minte, ne-am putut confirma câteva tendințe ale limbii, ilustrate de eforturile depuse de autori pentru normarea formelor limbii române actuale. Astfel, existența unui set (nu foarte restrâns, ca să ne exprimăm eufemistic) de „dificultăți și „capcane” ale uzului impune, în mod natural, scoaterea în evidență a formelor în cauză, pentru conștientizarea, sensibilizarea și edificarea utilizatorului, școlar, elev de liceu sau student (dar nu numai). De exemplu, DOOM² este „etalonul” care confirmă și ne pune la dispoziție forme standard / recomandate precum: *anticameră*, nu **antecameră*, *chiuветă*, nu **ghiuветă*, *circumflex*, nu **circonflex*, *delincvent*, nu **delicvent*, *genoflexiune*, nu **genoflexiune*, *lubrifiant*, nu **lubrefiant*, *pahiderm*, nu **pachiderm*, *președinție*, nu **președenție* / *preșidenție*, *salariu*, nu **salar*, *serviciu*, nu **servici*, *testicul*, nu **testicol*; forme de plural precum: *cotidiene*, nu **cotidiane*, *drajeuri*, nu **drajee*, *orare*, nu **orarii*. În uzul neîngrijit al limbii se aud însă și forme sau variante inculțe (dar destul de curente) ca: *balastru* (în loc de *balast*), *cofrag* (în loc de *cofraj*), *șalandră* (în loc de *șaland*). Corectitudinea nu este însă opusă tiranic existenței variantelor, fără de care flexibilitatea (*naturală*) a limbii ar fi serios afectată; iar DOOM² face un efort admirabil să includă, în mod cât mai nuanțat și mai explicit, variantele termenilor glosați. Iată câteva exemple de variante acceptate (cu sau fără note privitoare la diverse nuanțe de înțeles sau filiere etimologice): *cana* / *canea*,

*belarus / bielorus, Belarus / Bielorusia, chehaia / chehaie, clearing / cliring, colțun / călțun, datora / (înv.) datori, derby (engl.) / derbi, dicotomie / dihotomie, dumeri / dumiri, enolog / oenolog, filosof / filozof, filosofa / filozofa, filosofie / filozofie, fricționa / frecționa, ghiuden / ghiudem, încorporare / incorporare, lingoare / langoare, Maiestatea / Majestatea Voastră, mănăstire / mânăstire, mușchetar / mușchetar, pârpală / perpeli, pezevenghi / pezevenchi, proră / provă, schimnic / schivnic (rar), stras / ștras, tăiței / tăieței. Forme diferite după gen: colind / colindă, mortier / mortieră. Iată și câteva exemple de variante sufixale: glaciație / glaciațiune (cf. *dresaj* și *dresură*, considerate două cuvinte aparte).*

Cazuri ceva mai speciale sunt dubletele: *pătlăgică / pătlăgea, picătea / picătică, plămânărică / plămânărea, rămurea / rămurică, turturică / turturea* (deși nu se dau, ca variante, și *rândunea, rândunică*). DOOM² acceptă atât forma *piuneză*, cât și forma *pioneză*. Câteva remarci punctuale: DOOM² dă numai forma *avenă* (deși foarte mulți specialiști din domeniul geografiei zic *aven*); dintre *poliloghie* și *polologhie*, socotim că al doilea este, oricum, mai degrabă familiar. Anglicismul *bodyguard* are varianta (subsidiară) *bodigard* – și pluralul *bodyguarzi / bodigarzi*. În DOOM² nu mai sunt recunoscute ca variante acceptabile: *glonte, bulin, desag, greiere* (deși toată lumea este familiarizată cu titlul fabulei *Greierele și furnica*, de altfel singurul care apare în uzul curent); variante acceptabile sunt, după DOOM², numai *bulgăr / bulgăre*. Termenul *azerbaidjan* (s.m.f.) este glosat și de DOOM², și de DEX² (care însă, în mod destul de ciudat, nu-l înregistrează pe *azer*). Termenul *superputere*, foarte frecvent în mass media actuale, nu este glosat nici de DOOM² și nici de DEX², în vreme ce *supraputere* este înregistrat de ambele dicționare (ca și în MDN). Există în DOOM² termenul *șaland* (s.n.), cu pluralul *șalande*, pe lângă care DEX² dă și o variantă *șalandă*. Forma greșită / neacceptată de uzul limbii *șalandru* s-ar putea explica, credem, prin atracția paronimică venită din partea lui *șalander* (s.m.) „Remorcher sau șalupă cu motor de putere mică, folosite la remorcarea șalandelor” (DEX²). DOOM² face bine că nu preia „efemeride” precum *șalanj* (cf. DEX² „Competiție sportivă periodică, dotată cu o cupă ce se transmite câștigătorului următor – Din engl. *challenge*”) sau *șalanger* (cuvânt oricum ieșit din uz); în schimb, DOOM² îl dă pe *challenger*. Din păcate, lipsesc termeni ca: *alfabetizat* (s.m.), *asigurator* (deși există, ca adj., *asigurător*), *anorectic* (sau *anorexic*), deși se glosează *anorexie*.

În DOOM², substantivul *item* are trei variante de plural – și anume, *itemuri, itemi, iteme* (pe ultimul nu l-am auzit folosit niciodată); comparativ, se poate spune că sunt totuși cam multe, când, în alte cazuri, nu se dă decât o formă (iar DEX², de pildă, dă două variante). Pe lângă formele a căror accentuare este incultă, fiind respinsă de norma limbii – vezi partea introductivă a DOOM², p. LI, unde se dă ca ilustrare termenul *butelje* –, există alte forme de accentuare care nu corespund variantei lexicale ce reprezintă norma. Considerate tolerabile, ele sunt fie variante livrești (de obicei, mai vechi), de exemplu, *caracter, fenomen*, fie termeni vechi (sau mai degrabă forme ieșite din uz), de exemplu, *călugăriță, doctoriță*, fie termeni regionali, de exemplu, *bolnav, dușman*.

DOOM² oferă numeroase explicații semantice, puse între paranteze, pentru termeni ca: *altercație, aerofor, aferent, afinare, agoră, albumen, albumină, afurca; amară* (cablu); *anțărț, apendice, asterisc, atlas* – cf. *atlas, audiometric, auditoriu,*

auricul, apocalips / apocalipsă; amfitrion, amidol, amidgalită, amilază, amilază, anastatic, androgen, androgin, antonimie, aprovare, arabesc – cf. arabescă, apuntamento, arahidă – cf. arahnidă, arbitral – cf. arbitrar, arboradă – cf. alboradă, argou, ascendență, argentin, comisiune (comitere a unei infracțiuni), concesiune, diluvial – cf. diluvian, marker, mesalină, obligațiune, parpalec (negustor), potasă, sfară (fam.) etc. Lucrul se face, de multe ori, pentru evitarea unor confuzii – sau mai ales pentru acest motiv, atunci când sensul este echivoc, de exemplu, apărătoare (obiect), audientă, audiență, adsorbant (element care se fixează la suprafață) – cf. absorbant, acropolă și Acropole. La acestea se pot adăuga precizări binevenite pentru glosarea clară a funcționalității sau statutului termenului: ad-hoc (divan) / ad hoc adj. invar., adv.; ad-interim / (lat.) ad interim. De multe ori se oferă binevenite indicații pentru precizarea domeniului de utilizare (referențial sau de proveniență): armătură (tehn., biol), ax^2/ax^2 (mat., fiz.), perifrastic (lingv.), peso (hisp.), poncho (hisp.), romancero (hisp.). Astfel de explicații semantice sunt principial menite să-l ajute pe utilizator / cititor să se orienteze în distingerea și înțelegerea corectă a sensurilor corespunzătoare celor două (sau trei) forme / variante (marcate, cel mai adesea, de modele de flexiune diferite, după gen și forma de plural, la substantive, și după forme specifice de conjugare pentru verbe): accelerator² (substanță) / accelerator³ (instalație), acces¹ (intrare) – pl. accesuri / acces² (atac, izbucnire) – pl. accese, accident^{1,2}, acorda^{1,2} (fac acordul gramatical / acordez un instrument musical), acordor^{1,2}, adulter^{1,2}, afișor^{1,2}, alcool^{1,2} (s.m./s.n.), alfa^{1,2}, alpaca^{1,2}, afin¹ (arbust) vs. afin² (rudă); agat (piatră semiprețioasă) vs. agat (literă); agățătoare^{1,2}, alaman^{1,2}, agestru^{1,2}, agitator^{1,2}, agregat^{1,2}, apostol^{1,2}, arc¹ (porțiune de curbă), arc² (resort), arierist^{1,2}, aril^{1,2}, arlechin^{1,2}, argint¹ (ban), s.m., argint² (metal), (s.m.), armaș^{1,2}, arzător^{1,2}, aspirator^{1,2}; armonie¹ / armonie² (muzicuță), augur^{1,2}, avă^{1,2}, avocado^{1,2}, cementa¹ (oțelul) cf. cementa / cimenta² (a trata dinții), curățitor^{1,2}, estimp, făcuțoare^{1,2}, flagel¹ (bot., zool.), pl. flageli – cf. flagel² (calamitate), pl. flageluri, ghid^{1,2}, jap^{1,2}, jet¹ cf. jet² [șet], județ^{1,2}, marț^{1,2,3}, odor^{1,2} (înv.), open^{1,2}, pic^{1,2}, patron^{1,2}, pivot^{1,2}, plivitoare^{1,2}, plod^{1,2}, pol^{1,2}, pont^{1,2}, pop^{1,2,3}, răsturnător^{1,2}, recuperator^{1,2}, sas^{1,2}, spată^{1,2}, ștergător^{1,2}, taler^{1,2}, tâlv^{1,2}, tetrapod^{1,2}, timbru^{1,2}, topitor^{1,2}, topitoare^{1,2}, tors^{1,2}, toron^{1,2}, transformator^{1,2}, trapez^{1,2}, troian^{1,2}, triplet^{1,2}, tutun^{1,2}, țelină^{1,2}, țiuțoare^{1,2}, vază^{1,2}, volant^{1,2}. DOOM² este un izvor prețios de precizări foarte utile pentru activitatea de cultivare a limbii – prin atragerea atenției asupra surselor de erori sau a unor termeni mai puțin cunoscuți de către vorbitorul comun (unii având și o formă străină, corespunzătoare etimologiei – de cele mai multe ori latine, italiene etc.): antecameră (tehn.); ante meridiem (lat.) – cf. antemeridian; antrenor^{1,2}, anticar^{1,2}, arameică / aramaică, asindet/asindeton, anticvă/anticva, arhidieceză / arhidioceză, arhidiecezan / arhidiocezan etc. Uneori însă, explicațiile de ordin semantic pot da impresia de inconsecvență (sau de caracter sporadic, aleatoriu ori lacunar; de pildă, nu se dau explicații semantice și pentru: asteridă, activator^{1,2}, amilodextrină; ar fi trebuit explicat, credem, și termenul ameliorație (cf ameliorare).

Mai mult, DOOM² tratează scrupulos chestiunea marcării registrului sau nivelului stilistic-funcțional; astfel, mii de termeni sunt glosați ca fiind livești, populari, familiari, regionali, învechiți, rari etc. Iată câteva exemple: • Înv.: abolițiune, abreviație, abrogație, absolutoriu (s.n.), abstracte (s.n.), achiu^{1,2},

*aclimata, acolisi, adaptație, admirare, admonestație, adresant, aeros, aferim, ațerosi, afiliație, aga, agarean, alivanta, aluniza, alunizare, ambeta, amarez, amoreză, anevoință, anglicist, anglicistă, anticărie, antonomasie, apelpisit, arestant, arestui, arvanit, asesor, aspirantură, fantasc, gimnazier, hronic, industrios, nunțial, omucigaș, pardona, peme, personificație, planisi, politicesc, preocupatie, resignație, ținutașă, volintir, claun. Înv., reg.: alagea, astruca, astrucare. Înv., fam. angara. • Livr.: abstrus, achiesa, adjurație, admonitiv, agrest, alegru, amenitate, amfibologie, amfiguric, aneantiza, are, angular, anomal (aberant), apoftegmatic, ardent, ardență, arghirofilie, astuție, descensiune, eupatie, exiguu, galimatiș, iconolatru, insanitate, miscelaneu, ordurier, patibular, macaronic, spoliație, torpid. • Pop.: aburca, acar (s.n.), aici, aciua, acuma (pop., fam.), acuși / acușa, adamant, adicălea, agoniseală, albeală, amu, aninătoare, aplecătoare, argea, arvunire, asupreală, ospeție, osânză, pizmă, ponor, ponos, preget, sugel. Pop, fam.: arțag, (var) alăturaea. • Fam.: afară că, ageamiu, Aghiută, alandala, alișveriş, americănesc, americănește, antrețel, aplaudac, aschimodie, parolist, parpalac, pițulă, sclifosire. Înv., pop., fam. : așjderea / așjderi. • Reg. acarniță, aceră, (înv., reg) adăstare, agesti, agrăi, alămăioară, ahotnic, albet¹,¹, alivancă avram, avramă, amnăruș, amuși, cori/cor (pojar), paradisă, păcurar, plav, plavcă, ponciș. • Rar: abreviativ, abstențiune, acioală, acricos, acordant, acotiledonă, adaptiv, adâncat, adâncos, adjectivare, adjudecătoare, administrat sm., adnotație, adoptator, adumbri, aeriseală, aflător, africanologă, afumător, afundătură, ageri (deși nu apar agrimensur și agrimensură), agrometeorologă, agrozootehniciană, ahtia, ahtiat, ajutor (persoană), alămiu, albăstrel, albescență, (a se) albi, albime, albinușă, albiu, albu, alburii, albut, alcarazas, alevinaj, alici, altcândva, altoială, alungător, amănunțime, amănunțire, amărui, ambrasă, amiant, amiant, amplexiune, anacronistic, anastigmat, anatomopatologă, ancola, anesteziant sn., anosteală, antal, arămar, antegardă, anulație, arcaci, arendășiță (dar arendășoaică nu este considerat rar), arheologă, armonist, asertoriu, asecare, asfaltizare, așchiabilitate, atacator, autobrec, consternație, ilimitat, imortal, insinuație, mangalizator, macaragistă, macaragiță, parenchomatic, peruvian, peșitorie, politomie, reprobatiune, reușire, sinceramente, subzistare, tarlaliza, teocrat, tizantă. O remarcă critică ar fi, totuși, că DOOM² nu glosează termeni ca: admonițiune, anxietate, deși se înregistrează destui termeni cu variante diminutive pletorice, ca *prispuliță, prispuşoară* (pop.). La fel, nu apar cu indicația (rar) termeni, oricum foarte puțin frecvenți, precum: *albăstros, alcătuială, alifios, amenajament, amficion, ancastrament, ancombrament, anunciator, arhimilionar, asfaltator, avocățel, ambarcader, ambarda, amortibil* etc. Deși în DOOM² nu este dat adj. *acurat*; DEX² îl glosează cu sensul de „îngrijit, lucrat cu îngrijire” – dar termenul nu este glosat nici ca fiind rar, nici ca livresc. Invers, sunt dați ca „rari” unii termeni care nu constituie chiar rarități în lexicul românesc, cum ar fi *arcă*. Deși DEX² glosează forma *mongolid*, nu înregistrează forma *mongoloid*, iar DOOM² dă numai *mongoloid*. Socotim că ar fi trebuit făcute remarci despre termeni ca *adineaori* (care este cel puțin „înv.” sau „pop.”); credem că, dintre *aducție* și *aducțiune*, unul trebuia marcat ca „înv.” sau „rar”; *aflictiv* (credem că este „rar”, „livr.”), *aflicțiune* (înv., rar); *aerat, aerație* sunt destul de rare.*

Se pot face câteva remarci și în ceea ce privește variantele formale ale termenilor înregistrați: (1) Variante ortografice: *Amfîtrion* / (lat.) *Amphitriion*. În DOOM² se fac unele „concesii” ortografiei internaționale – bazate, este adevărat, pe cea occidentală, în special anglo-saxonă (cu o relativă aliniere la aceasta): *Buddha* / *Buda*, *chaldeean* / *caldeean*, *Chaldeea* / *Caldeea*, *Debrecen* / *Debrețin*, *Ecleziastul* / *Ecclesiastul*, *hawaiian*, *Kuwait* / *Kuweit*, *Phaeton* / *Faeton*, *Puerto Rico* / (înv.) *Porto Rico*. Un caz special este *rom/rrom*. (2) Morfologie: Sunt bine tratate variante de plural ca: *abcese* (și DEX² dă *abcese*), *abisuri*, *acuplaje*, *acumulator* (pl. *-il-oare*), *advon* (pl. *advone/advonuri*), *aerografe*, *aeroscop*, *afet* (pl. *afeturi*), *agnat* (sm. – pl. *agnați*), *albume*, *algoritmi*, *ambient* (pl. *-uri*), *amvon* (*amvoane*), *anacolut* (*anacoluturi*), *ancorot* (s.n. *ancorote*), *andebat* (s.n. *andebați*), *anelid* (s.n. *anelide*), *artimon* (pl. *artimonuri/ artimoane*), *formate*, *pantum* (*-uril-e*), *poncif* (*-uril-e*), *trahom* (pl. *trahoame*), *tripol* (pl. *tripoli*). Forma de pl. *ansambluri* este marcată (tehn.). Alte marcări binevenite pentru aspecte morfologice potențial dificile: Gen diferit: *anșoa*¹ (pește), (s.m.), *anșoa*² (pastă de pește), (s.n.). Fem. de la *analog* este *analoage/analoge* – cf. *omolog* (*omologă* / *omoloagă*); dar: *metrologă*, *antropologă* (rar) etc. (Poate că, la primele, ar fi trebuit dat un semn special semnificând „Atenție! Risc de folosire eronată!” sau „Termeni potențial dificili” – așa cum se dă, de pildă, în LPD). Se zice: *Amalteea* (G.D. *Amalteei* – cf. *Coreei*),³ *alega* (pers. 3 ind. prez. *aleghează* – cf. forma prețioasă, hipercorectă **el marcă*, folosită prin analogie cu *el remarcă*). Se zice *andorran* (nu **andorrez!* – cf. **mongolez*, **birmanez*), ca și *estonian* (și DEX² glosează termenul *estonian*, ca adj., s.m.f), *antiguan* (din Antigua), *papua-neoguineean*, *solomonian*, *tuvahuan*. Uneori, se dau explicații complexe, implicând atât variante accentuale, cât și distincția de sens între cele două cuvinte-titlu: *mijloc*¹ / *mijloc*¹ (procedeu, unealtă) și *mijloc*² / *mijloc*² (punct / moment central, talie). Credem, totuși, că varianta de plural *cireși* „fructe” este discutabilă. În DOOM² se dă numai pl. *profiluri* (deși pl. *profile* (*metalice*) este foarte frecvent în uzul tehnic – este practic folosit în mod exclusiv, și nu numai de către profesioniștii din domeniu). Există unele substantive care au fost glosate, atât de DOOM², cât și de DEX², fără să se specifice forma de plural (în mod nejustificat, considerăm): *ambitus* s.n. „Întindere a unei melodii, de la sunetul ei cel mai grav până la cel mai înalt” (DEX²). (Dar nu poate apărea în comunicare și nevoia unei exprimări care să uzeze de forma de plural: (*niște*) **ambitusuri*?). La fel stau lucrurile și cu substantivul *anceps* s.n. „Semn care marchează cantitatea unei silabe” (DEX²). Tot fără o formă de plural precizată sunt și: *amino* s.n. (n-are nici explicitare semantică, nici formă de plural), *amoralism* s.n., *ampex* s.n., *antiton* s.n., *imelman* s.n., *pelicanol*, *ramazan*. Pe de altă parte, ar fi de remarcat că, de obicei, substantivul *aghios* apare practic numai la plural: *aghioase*.

O remarcă marginală, legată de marcarea formei de feminin a unor nume de ocupații (cf. noțiunea de *Gender*): spațiul acordat înregistrării unor astfel de forme este cât se poate de „generos”, având în vedere încrâncenarea din domeniul marcării sau eludării (ideologizatoare) a marcării genului (îndeosebi prin forme lexicale, în special derivative), care se manifestă în Occident, mai ales în lumea anglo-saxonă și,

³ La fel, forma de G-D de la *acantacee* este *acantaceei*; *acneei*, *retrofuzeei* (deși pentru niciun termen din acesată serie nu se dă și forma de G-D nearticulat: *unei Corei*, *unei acnei*).

prin influență de contact, în Franța). Oricum, credem că, după importanța lor (relativă) în comunicare, astfel de forme s-ar putea clasa în: (a) normale, logice, utile și (mai degrabă) uzuale: *ingineră, africană, anestezistă, aranjoare, arivistă, pensionară*; (b) mai puțin uzuale: *agricultoare, agrotehniciană, ajustoare, ambasadoare, anglicistă, aeromodelistă, aeronaută, afaceristă, antreprenoare, asasină, asceță, atacantă, atentatoare*; (c) marginale, foarte rare sau cu forme ori sensuri neobișnuite (cel puțin din punct de vedere socio-pragmatic): *alienistă, africanistă, americanistă, amplotată/amplaiată, anahoretă, astrofiziciană, astronaută*; (unele chiar sunt glosate de DOOM² ca fiind rare: *antropologă, arheologă, cardiologă, epidemiologă, gastroenterologă, gastronomă, ginecologă, hipologă, meteorologă, metrologă, oceanografă, paleoantropologă, paleografă, paleontologă, parazitologă, paricidă, petrografă, politologă, psihopatologă, semasiologă*); iar termeni ca *asediatoare* sau *seismologă*, de pildă, nici nu sunt înregistrați. Termenul *alergătoare* (cursă, parc, obiect) este glosat, dar *alergătoare „sportivă”* nu este. La fel, *ascuțitoare* este dat doar ca nume de obiect. Nu sunt, firește, marcați cu (rar) și termeni ca: *patriotă, planoristă, plagiatoare, politiciană, profesoară*, cu toate că înregistrarea unor termeni ca *sociolingvistă* sau *tanchistă* (!) ar fi impus această marcă. Se puteau da (pentru a se evita confuzia de sens între substantivul denumind un referent animat și cel care denumește un obiect) și: G.-D. **adăpătoare* (cf. *adăpătorii*).

(3) Exemple de termeni (de origine străină) care pun probleme de pronunțare și care au beneficiat de o tratare corectă și relevantă: *acheuleean* [-ș-], *acquis*, *acromatopsie* [silabificarea], *alguacil* (deși l-am văzut folosit mai adesea cu forma *alguazil*), *ångström* (pronunțarea suedeză este ['oŋstroem]), *aubadă, ausländer; pager, catering, Curaçao, curry, forfait, goethit* [götīt], *grimeur, grimeură, nonpareil, pampers, paraflow, pitchpine, planning, player, proudhonist, rating, Reichstag, roller, schooner, seignettoelectricitate, Seychelles, Siemens, site, skate, slash, slang, standing, striptease, tutu, underground, zapateado; alaun* [accentul]. Variante de pronunțare: *Airbus; anaforă/anaforă, asfixie/asfixie* (deși ultimul e, să recunoaștem, foarte rar), *axilă/axilă; reîncarna / reincarna*; variație de tipar accentual: *glasbeton, întim* [dar numai *splendid*], *profesor, malaga, modem, parapon, penurie, pojghiță, spadice*. Variante foarte diferite: *achingiu/echingiu*. Ritmul / tempoul pronunțării: *aducere aminte* (tempo lent) cf. *aducere-aminte*. Din păcate, DOOM² nu înregistrează unele nume proprii care pot pune probleme de pronunțare, cum ar fi *Teleorman*. LPD (dicționarul Longman de pronunțare) are scrupulul să dea chiar și forme improprii, pentru acei termeni care sunt recunoscuți ca surse de erori (folosind un semn special, care semnifică „Atenție! De evitat!”, de exemplu, *grievous*). Poate că un semn asemănător s-ar fi putut folosi și pentru termeni românești ca *arșiță, acvilă, ianuarie, februarie; dușman* (pentru care DEX² glosează „Acc. și (reg.) *dușman*”); *bolnav* (pentru care DEX² glosează „Acc. și (reg.) *bolnav*”); *molcom*. În același spirit, ar trebui ca și instrumentele de lucru puse la dispoziția celor care vor să-și perfecționeze cunoașterea limbii române să scoată în evidență astfel de „capcane” și surse de greșeli: (a) semantice: *a preconiza, oneros, lucrativ, inerent, lucrativ, fortuit, ambient* (adj.), *panaceu, salutar*; (b) de formă și sens: *grizonant*, nu **grizonat*, *intrepid*, nu **întrepid* / **intrepid*; (c) de formă: **auricol, vehicol, aeropag, capod, cazino, dizident, exemă, excroc,*

*fascicol, *filigram, *gris, *ierbucid, *ierbivor, *impegat, *ingliță, *linoleu, *macrame, *magaziner, *maieu, *mănușă, *mezanim, *mileu, *monton, *onorar, *oprobiu, *organogramă, *paleativ, *pancardă, *pate (produs de patiserie), *pedestal, *placheu / *plachiu, *plastelină, *prooroc, *pulovăr, *raiat, *repaos, *siringă, *spagat, *stampilă, *ștand, *tango, *reziduri. Se zice (și/sau se scrie) corect: *patriotă*, nu **patrioată*, *giardiază*, nu **giardioză*, *perpetuu*, *prerie*, *proroc*, *prezbiter*, *prospector*, *prozopopee*, *suber*, *svastică*, *ticsi*, *vacs*, *vermifug*, *widia*. Paronimele, îndeobște generatoare de echivoc: *frag* (plantă) cf. *fragă* (fruct), *schinduc*, *schinduf*, *sobol*, *sobor*, *umerar* (cf. *umeral*), *plasmom* / *plasmon*, *godron* (ornament – cf. *gudron*); *pate* (de ficat), cf. *pateu* (produs de patiserie); se putea da și **adidas*.

Sunt, fără îndoială, și alegeri sau variante discutabile; forma *topogan* este acceptabilă, după DOOM² (deși etimologia, directă sau mai îndepărtată, se opune clar acestei forme: *tobogan* < fr., engl. *toboggan* < franceza canadiană < limba algonquină, cf. Abnaki *udabagan*). Forma de pl. a lui *warrant* este considerată a fi *warrante*, plus că nu se dă nicio indicație de pronunțare. DOOM² nu dă pronunția pentru *hocheton*. Forma *perchiziționa*, ca variantă acceptabilă pentru *percheziționa*, este cel puțin discutabilă; cine, dintre persoanele cât de cât instruite, zice așa sau nu s-ar simți deranjat de pronunțarea respectivă? (Mai degrabă se aude *dimisie* în loc de *demisie* sau *complect* pentru *complet*, ba chiar *premă* pentru *primă*). Nu se dă pronunția pentru: *old-boy* (se dă doar accentuarea, care nici nu este cea conformă limbii-sursă, fără să se dea pronunțarea primei silabe), *open* [e este pronunțat ca ă], fără să precizeze cum se pronunță vocala (scrisă) inițială; nu se dau indicații de pronunțare pentru *pfenig*, *pfund*. Discutabile ni se par și: accentuarea lui *Gestapo* sau pronunțarea *nursing* [nörnsing]. DOOM² dă o singură accentuare pentru termenul *orice*, indiferent dacă el funcționează ca adjectiv pronominal invariabil sau ca pronume invariabil (trebuie, oricum, să recunoaștem că nimeni nu va pronunța **Orice* om este muritor). Atât DOOM², cât și DEX² înregistrează pentru termenul *molcom* accentuarea pe penultima silabă, deși există în uzul destul de larg și varianta *molcom*. Nu întotdeauna indicațiile de pronunțare a termenilor proveniți din engleză sunt date în mod fericit: *advertising* [*advertaizing*], *agreement* (acord) (*ăgriment*), *antifading* (-fe-). Tot DOOM² nu înregistrează nume proprii care pot pune probleme de pronunțare, cum ar fi *Teleorman*. În schimb, apar forme și variante oarecum discutabile, precum: *afgan* / *afghan*, *Malaysia* (stat) (forma coexistând cu *Malaez* (*Arhipelagul*). Între numele proprii glosate ar fi trebuit, credem, să fie cuprinși și termeni ca: *Gaza* (poate și cu varianta ortografică *Ghaza*) ș.a.m.d. Între cazurile implicând o atenționare specială („Atenție, aceasta este o sursă de erori foarte frecvente!”) se pot reține – și transforma, eventual, într-o listă de utilitate direct didactică – cuvinte și variante ca: *alcoolmetrie*, nu **alcoolimetrie*; *apropria*, *apropriere*, nu **apropia*, **apropiere*; (pentru accentuare): *amnistie*, nu **amnistie* (cf. *avarie*, *trafic*), *ananghie*, nu **ananghie*; *antic* / *antiț* etc.

Conchizând, putem aprecia că activitatea de cultivare a limbii se suprapune, în mare măsură, necesității normării ei. Aceasta, ca și atitudinea culturală pe care trebuie s-o genereze, are o sarcină dificilă în continuare, mai ales în contextul în care interesul de tip cultural al membrilor societății pare să scadă vertiginos. Pe de altă parte, a impune autoritatea celor chemați să cultive limba, a *ecologiza* uzul lingvistic

nu înseamnă a impune o atitudine dictatorială. Orice instrument de lucru din domeniu, conceput și realizat cu onestitate, acuratețe și chibzuință de către specialiști, este binevenit la modul absolut.

Bibliografie

- Avram 2001: Mioara Avram, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Chișinău, Editura Cartier.
- Bulgăr 1976: Gheorghe Bulgăr (ed.), *Scriitori români despre limbă și stil*, București, Editura Albatros.
- Crystal 1989: David Crystal, *The English Language*, Penguin Books Ltd., Middlesex, England.
- DEX² = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers enciclopedic, 1998.
- DOOM² = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- Forăscu, Popescu 2005: Narcisa Forăscu, Mihaela Popescu, *Dicționar de cuvinte „buclucașe”. Dificultăți de pronunțare și scriere*, București, Editura BIC ALL.
- GALR I = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” 2005: *Gramatica limbii române – I – Cuvântul*, București, Editura Academiei Române.
- Hristea 1994: Theodor Hristea, *Probleme de cultivare și de studiere a limbii române contemporane*, Academia Universitară Athenæum.
- Lăzărescu 2000: Rodica Lăzărescu, *Mic dicționar al capcanelor limbii române. Haz de necaz*, București, Editura Niculescu.
- LPD = Wells, J.C., *Longman Pronunciation Dictionary*, Longman Ltd., UK.
- Lupu 1999: Coman Lupu, *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780-1860)*, București, Editura LOGOS.
- Manea 2010: Constantin Manea, *Lexicological, lexicographic and didactic issues concerning norm-establishing in the lexicon of current Romanian – with special reference to neologisms*, în *Perspectives contemporaines sur le monde médiéval*, Pitești, Editura Tiparg.
- Manea 2011: Constantin Manea, *Aspects of norm establishing in contemporary Romanian*, la Colocviul Catedrei de Limba Română, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, mai 2011.
- MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum I.O., 2000.
- Marin 2005: Diana Marin, *Dicționar de paronime*, Constanța, Editura Steaua Nordului.
- Rădulescu 2005: Ilie-Ștefan, *Să vorbim și să scriem corect. Erori frecvente în limbajul cotidian*, București, Editura Niculescu.
- Shaw 1995: Harry Shaw, *Errors in English and Ways to Correct Them*, HarperCollins.
- Suflețel-Moroianu 2004: Rodica Suflețel-Moroianu, *Dicționar de pleonasme*, București, Editura ALL Educational.
- Țibrian 2005: Constantin Țibrian, *Rostiri neliterare în limba română actuală*, Editura Universității din Pitești.

Some Observations on the Activity of Standardization and Cultivation of Romanian

The tentative assessment of linguistic standard-setting in contemporary Romanian is based, in the present paper, on observations made by the authors while scrutinizing several normative books as well as a number of representative Romanian explanatory and normative dictionaries. An attempt is made to compare the efficiency, complexity, clear-sightedness and overall accuracy of such books with their counterparts in the English-speaking world. The efforts made by the linguists in the field of norm setting are admirable, mainly when both flexibility, accuracy and (scientific) relevance are achieved.